Palatalizarea labialelor.

Notă introductivă. Materialul de faţă l-a adunat Vivian G. Starkey, parte din izvoare publicate şi parte din graiu viu, în cursul petrecerii sale mai îndelungate în Muntenia şi în Moldova; o parte i-a fost comunicată în scris. [1]) In vara anului 1914 era gata adunat şi clasificat geograficeşte; după o temeinică prelucrare şi aprofundare ştiinţifică urmă să apară în vol. 2 din *Mitteilungen des rumänischen Instituts* de la Viena. Dar războiul a zădărnicit acest plan în două direcţii. Starkey a căzut, ca una din cele dintâiu jertfe ale războiului, iar *Institutul român de la Viena* fu desfiinţat prin strămutarea mea la Bonn, încă înainte de intrarea în război a României. O parte a acestei lucrări, capitolul despre evoluţia lui *en* după labiale s'a publicat anul trecut în *Dacoromania* subt numele autorului său, V. G. Starkey. [2]) Cât pentru rest, numai răspunderea materialului poate cădeà în sarcina lui Starkey, pe când concluziile aparţin în întregime subsemnatului. Acest material face impresia celei mai depline autenticităţi. Dacă talentatului cercetător i-ar fi fost dat să-şi termine lucrarea, după toată probabilitatea am fi avut o lucrare eminentă.

Sporire de material ne-a mai venit prin comunicările din Haţeg ale d-lui O. Densusianu (Graiul din Ţara Haţegului 1915).

*

Cu privirea la evoluţia labialelor înainte de *ie* şi *i*, limba română se împarte în două grupe mari, dintre care una prezintă un stadiu mai vechiu, menţinând deplin valoarea vocalică a lui *ie* şi *i* şi, în consecinţă, nealterând labialele; a doua grupă preface pe *ie*, *ii*, în *ye*, *yi*, apoi, apropiind pe noul *y* de labială în diferite chipuri, o alterează şi pe aceasta. Grupa dintâiu cuprinde Banatul, Oltenia, Transilvania apuseană şi

[1]) Din partea următorilor domni: *M. Lupescu* din Zorleni, Jud.Tutova; *Alexandru Ţiplea* din Năsăud, Jud. Bistriţa-Năsăud; *Leca Morariu* din Pătrăuţi pe Suceava (Bucovina); *Alexandru Vasiliu* din Tătăruş, Jud. Suceava; *Domnica Dobre Ştefănescu* din Bucu, Jud. Ialomiţa.

[2]) „Dacoromania" Anul 1920, p. 340—343

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

Istria. Afară de aceasta, Puşcariu a mai arătat că Românii cu cari ajunseră în contact Moravii se aflau şi ei, pe timpul acestui contact, în stadiul grupului dintâiu, căci Moravii au primit pe lat. *fimbria* ca *frembia* (*Zur Rekonstruktion des Urrumän.* 36); tot el a arătat că toate numirile de localităţi din Bulgaria de vest până'n Serbia, Bosnia şi Herţegovina nu prezintă palatale în locul labialelor *(ibid. 55).* Excepţii fac istro-rom. *kl'ept* < *pectus* şi *tsåptir* < *pectinem.* Despre *tsåptir* v. pag. 12; cât despre *kl'ept* e de remarcat că pe vremea când în dialectul istroromân începù, după model slav, să se schimbe, după labiale, pronunţarea *ye* în *l'e* (deci *fl'er* în loc de *fier*), *kl'ept* trebue să fi fost încă în stadiul *piept*, pentru că *kl'ept* e desvoltat din *pl'ept.* Disimilarea *p-p* la *k-p*, săvârşită apoi, corespunde exact lui *kyoppo* din *pioppo* în dialectele italiene din Pisa şi Pistoja; s'ar puteà înşirà şi alte exemple din limbile romanice. In ajutorul acestei explicări ar fi de amintit şi forma *piept* dată de I. Maiorescu; Densusianu în *Hist. langue roum.* I. 339 citează şi o formă istroromână *pliept*, care însă nu e exclus să fi fost influenţată de *pieto* din dialectul istro-italian v. *Gram. ital.* pg. 30.[3])

Inainte de a tratà marea regiune cu labialele palatalizate, mă voiu ocupà de câteva cazuri speciale, la cari palatalizarea apare mai răspândită. Avem înainte de toate cazul lui *furnică* < *formica.* Cu drept cuvânt vede Puşcariu (o. c. 38) în acesta o disimilare: labială - labială > labială-dentală; prefacerea lui *m* în *n* nu e deci condiţionată de *i* următor. Apoi *miel* < *agnellus.* S'ar puteà crede că în acest *miel* am aveà un hiperurbanism pentru **niel* şi, în consecinţă, ar trebui să lărgim teritoriul pentru forma palatalizată peste hotarele obişnuite. Dar o astfel de supoziţie e tot atât de puţin necesară ca şi prototipul **amnellu* propus cu toată rezerva de Puşcariu. La baza lui *miel* stă mai întâiu un *mṅel* cu o grupă de consonante care cere aproape în mod imperios o simplificare. Simplificarea s'a putut săvârşi prin eliminarea lui *ṅ*, cu atât mai uşor, cu cât după căderea străvechiului *a*, sunetul *m* ajunge în acea poziţie (direct iniţială), care în toate limbile romanice e cea mai resistentă. Şi pentru aceasta

[3]) Nu e de admis că *kyept* ar fi putut devenì *kl'ept* (*Gram. rom.* I. § 419, Densusianu l. c) fiindcă în slavonă acest *l'* apare numai după labiale, nu însă după velare.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

găsim în dialectele italiene un paralelism desăvârşit: forma amplă *bisogna* se reduce în toscană şi emiliană la *bin'a*, care prin asimilare devine *min'a*, iar aceasta, printr'o nouă simplificare, regg. *mn'a*, tosc. *mia*, cf. *Gram. ital.* § 311.

Palatalizar a se restrânge asupra lui *-ie* < *ĕ* latin şi *i* < *ī* latin. Singura restricţie o avem în cazul lui *i* < lat. *ĕ* + *n* + *cons.*, care nu mai prezintă reflexe de palatalizare; deci lat. *vĕntus* trebue să fi devenit pe vremea când palatalizarea începuse, *ventu*, cu *e* închis, dar încă nu *vintu*.[4])

Dificultăţi prezintă numai reprezentantul lui *bene*. Limba română are două forme: *bine* şi *b'ine*. Dintre textele vechi constatăm că Codicele Voroneţian, Psalt. Sch., Cod. Sturdz. şi anumite texte din Crestom. lui Gaster au *cuvente*, *mente* etc., însă *bine, vine* (la perfect, *vene*), pe când Cipariu, Princ. 373, precum relevă şi Tiktin Stud. I. 55, dă trei exemple de *bene*, exemple pe care n'am putinţă de a le urmări mai de aproape. Astăzi forma *bine* apare nu numai în teritoriul cu labialele nepalatalizate, ci şi în Haţeg, în Maramureş, într'o parte a ţinutului de pe Someş şi Tisa, în Telciu, Mintiul-Român, Salva (Jud. Bistriţa-Năsăud), în Bucovina la punctele 650 şi 688 din hărţile lui Weigand, precum şi în textele publicate de Gartner în Z. R. Ph. 26, 237. Alăturea îr să găsim formele moldoveneşti *bg'ine g'ine*, apoi *bg'ine* în Broşteni (Jud. Suceava) şi'n Bucovina (Z. R. Ph. 26, 237), *g'ine* în Ţepu (Jud. Tecuciu), Socea-Cândeşti (Jud. Neamţ) şi în Pătrăuţi pe Suceava (Bucovina), *d'ine* în Bucovina, *bd'ine*, *bdzine*, *bzine* în Ţara-Oaşului. Şi formele cu ac-

[4]) Cât despre dialectele din sudul Dunării, e de mult stabilit că la Aromâni palatalizarea e generală: *sk'inare, k'atră, alg'ină, g'ine, h'il'u, h'er, yiu, yarme, durn'ire, n'are.* Până şi împrumuturile slavone mai vechi suferă evoluţia aceasta, nu însă cele mai târzii. — Ar. *ayidzmare* < *vindemiare* e numai o aparentă excepţie, pentrucă, precum arată celelalte forme romanice şi cum pretinde şi o lege a gramaticei latine, acest *l*, la origine lung, se scurtează înainte de *nd*. Tot astfel *yinglă*, pe care Papahagi îl derivă din *vincula*, căci acest cuvânt cu *g* în loc de *c* şi cu păstrarea lui *l*, e evident un împrumut din grec ὕγγλα, care, la rândul său, e un derivat din *cingula*. Cu privire la primul cuvânt, acesta se explică în modul următor: prin disimilare a dispărut întâiu prima nasală, deci **avidemare;* apoi dispare în mod normal vocala medială, astfel că *d* se întâlneşte cu *m*. Ştim din alte limbi că o plozivă, venind în contact nemijlocit cu altă plozivă se preface în fricativă, cf. în româneşte *ahtare* < **actare*. Deci în cazul lui *ayid'mare* sunetul *d* nu prezintă un caz de palatalizare înainte de *i*. Cât despre *y*, el poate fi uşor explicat ca reflex al lui *yin'ă* < *vinea*.

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

centul pe tulpină de la *venio* şi *teneo* prezintă sau prezentau aici reflexe corespunzătoare. Rezultă deci că în românească de est şi într'o parte a graiului transilvănean se pronunţà *biene* ca şi *vienio, tieneo*, pe când cellalt teritoriu pronunţà *bine*. De ce? Nu găsesc nici azi o explicare mai bună decât cea dată acum 30 de ani, când în *Gram. rom.* I. § 150 explicam diferenţa aceasta prin forma accentuată şi cea neaccentuată, fără să pot stabilì de ce anume s'a generalizat odată una, altă dată cealaltă. Analogia toscanului *bene* alături de umbricul *biene* e interesantă, dar nu explică nimic.

Punctul de plecare pentru întreaga desvoltare ce a urmat îl formează un sunet consonantic de transiţie, *y*, omogen cu vocala ce-i urmează. Acesta rezultă, la *ie*, în mod firesc din *i*; el apare însă, în urma unei anumite articulări a vocalelor palatale, şi la *i*. Weigand atestează din Muntenia *pyičor*, *albyină*, *copyil*, *fyir*, *vyin*, *myilă* din regiuni pentru cari tot el ne dă forma *pyatră* (Jb 8); paralel cu acestea atestează şi formele *albină*, *pičor*, nu numai pentru regiunile în cari *peatră* vădeşte o foarte lămurită sustragere de la articularea palatală, ci şi alăturea de *piatră*, precum iarăşi tot Weigand atestează paralel *peatră* şi *albină*, care forme pot fi socotite ca bază a acestui teritoriu întreg. Forme de acestea atestă şi Candrea pentru Ţara-Oaşului în graiul generaţiilor mai bătrâne. Stadiul următor de evoluţiune consistă într'un proces de asimiliare: după consonante afonice, *y* devine şi el afonic. Forme de felul acesta atestează Candrea pentru Tirsolt: *ph'iept*, *ph'iersec*; încolo *h'* se întâlneşte numai în poziţie finală, mai ales în Banatul răsăritean, în Oltenia şi Serbia, unde labialele iniţiale rămân nealterate: *piatră*, *piept*, dar *ariph'*. Pentru Weigand formele acestea sânt „ultraaspirate“ (3, 213). Am aveà deci un caz al atât de obişnuitei evoluări din spirantă la simplă aspirată; de fapt pentru punctele 262—264 şi pentru regiunile Crişului şi Mureşului ni se atestează *arip*ᶜ (4, 259). Ultima fază în direcţia aceasta ne o înfăţişează apoi (ibid.) formele *arip*, *arp* ca plural al lui *aripă*, *arpă*.

Desvoltarea aceasta, care se limitează numai la poziţia finală şi care aparţine regiunei cu labialele nealterate, continuă apoi şi în poziţie medială, cu deosebirea că aici cluziunea iniţială se menţine şi în vremea când limba trece articulând la poziţie

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

palatală, încât la deschizătura cluziunei produce o plozivă mediopalatală muiată: *pk'* şi *bg'*.

Acest stadiu, care trebue considerat ca cel mai vechiu, se întâlneşte şi azi în Muntenia, aşà în Albeşti (Jud. Argeş) *pk'atră*, *pk'ic*, *pk'ilă* (slav. *pila)*, *pk'ilaf* (turc. *pilaf)*, *lipk'ie* (sârb. *lepinja*), *lipk'it* (plsl. *lěpiti)*, *ciripk'i* (onomatopee); *bg̀et*, *bg̀uşag* (ung. *bőség)*, *bg̀ir* (ung. *bir*), *bg̀iči* (plsl. *bíči)*, *jerebg̀e* (plsl. *žrěbij*), *osebg̀it* (plsl. *osebě*) — apoi în Domneşti (Jud. Muscel), în Moldova apuseană la Broşteni (Jud. Suceava): *pk'ele*, *pk'atră*, *pk'ičor*, *pk'ilă*, *pripk'iči*. Alte exemple în „O seamă de cuvinte din munţii Sucevii" de I. Teodorescu şi A. Gorovei, Şez. 2 ş. u. Şi în Trańsilvania se menţine stadiul acesta la Mărgineni şi, ici-colo, pe aiurea.

Dar şi în cazurile acestea elementul labial dispare după consonantă; de sigur că în privinţa aceasta se pot constată unele deosebiri, după cum consonanta precedentă este şi ea precedată de o vocală care îi împrumută un caracter mai mult palatal sau mai mult labial. In cazul dintâiu — când, adecă, vocala precedentă e palatală — simplificarea grupei de consonante, pe socoteala labialei mediale, e mai obişnuită ca în cazul din urmă. Astfel citàm din Albeşti: *înk'edecat*, *înk'edec* şi mai rar *împk'edec*, *sk'inare*, *sk'iţă* (rus. *spica*), *dosk'i* (slav. *dospěti)*, *susk'ini* şi *suspk'ini*, *desk'ică*, *turk'ină tulk'ină* şi *tulpk'ină*, *isk'ită*, *sk'irt; zg'ară*, *izg'it*, *dezg'inat*, *îng'inate*, *porung'ei*, *vorg'ind vorg'it vorg'im* şi *vorbg'eşte*, *org'it* şi *orbg'it*, *alg'ină* şi *albg'ină*, *învrăjg'it*, *alg'e* şi *albg'e*.

Intru câtva deosebită e evoluţia la *f* şi *v*. Aici tendinţa e deocamdată numai ca, după *f*, fricativa palatală să devină afonă: *h'*. Stadiul acesta se menţine în Oltenia: *fh'er*, *fh'erbinte*, *să fh'ii* şi, sporadic, la Mărgineni, în punctul 119. De altfel avem peste tot numai asimilarea completă a labialei cu *h'* următor: *h'er*, *h'erbe*, *h'ară*, *h'icat*, *h'ir*, *stah'idă*, *mosăh'ir* în Oreşti şi Domneşti, de asemenea în Jud. Suceava etc. Şi *v* e puţin resistent. In Albeşti avem alăturea *yespe* şi *g'espe*, *yerme*, *(v)yie g'ie*, *(v)yisat g'isat*, *(v)yiu*, *(v)yin*, mai rar *vyiţel* alături de obişnuitul *yiţel* şi *g'iţe'*, *potrivyit* şi *potrig'it*, *plivyeşte pliyesc plig'im*, *ţe(v)ye*, *ţeg'e* (plsl. *čěvi)*, *i(v)yit ig'it*, *coli(v)yie colig'ie*. Tot astfel în Oeşti: *yespi g'espe*, *g'ermile*, *(v)yie*, *(v)yisez*, *(v)yiu*, *(v)yitele g'itele*, *(v)yiţel g'iţel*, *stayilă stag'ilă*; în Domneşti: *g'ezure*, *yespi g'espi*, *yermile g'ermile*, *yie*, *g'isat*, *yin*, *yiţel g'iţel*, *pliyesc*.

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

In sfârşit, *mi* apare ca *mń*. Astfel în Albeşti şi Oreşti: *mńere, mńic, mńilă, mńijloc, nimńic, primńit;* în unele regiuni ale Jud. Suceava: *mńed* (plsl. *medŭ*), *mńildui* „a bate uşor“, din germ. *mild, mńerlă, inimńoară* ş. a. Apoi dispare labiala *m* după consonantă şi aici în poziţie medială: *yerń, ulń* (plurale dela *yerme, ulm*) alături de mai obişnuitele forme *yermń, ulmń* şi *durńi* alături de *durmńi*.

Evoluţia continuă apoi mai departe de la articularea postpalatală la cea prepalatală: *pťiatră albďină*. De odată cu ea se săvârşeşte şi trecerea postpalatalelor *k'*, *g'* (născute din *kl, gl*) în *ť*, *ď*, adecă urmaşii lui *clave, genuclu, ungula* coincid în evoluţia lor cu *petra, albina*, cf. *pťatră* şi *ťeie* 92—97, 129—132, 138, 144, 145, 519, 528 sau în Ţara-Oaşului: „*pťí, pţi, psi*, cele din urmă două la generaţiunea mai tânără şi îndeosebi la copii“ (Candrea 43) şi „*k* a devenit mai pretutindenea *ť*, care trece mai departe la *ts* şi apoi la *ţ*(i) în rostirea celor mai tineri“ (ibid 47). Acolo unde *k'* devine *č*, urmează şi *pčatră, albğină*, astfel în Bucovina 649, 656-662, 664, 666, 670, 675, 676, 678 şi în Bistriţa.

Despre *vy* am amintit mai sus că tinde să se prefacă în *g'* trecând prin stadiul *y*. Acest *g'* se preface mai departe în *ž*, nu numai în regiunile în care *k'* devine *č*, ci şi în Stolniceni, unde *k'* se mai menţine cf. *žaspă, žin, žiţel*.

In sfârşit *h'* devine *š* în Basarabia şi într'o bună parte a Bucovinei, *s'* mai mult în părţile apusene.

O desvoltare de tot specială apare în Oltenia. In zona de atingere a regiunei *f(i)er* cu regiunea *fh'er* se iscă ceea ce în *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft* § 71 numeam „articulaţie prin reacţiune“ *(Reaktionsartikulation)*. Se poate observă anume o rezistenţă faţă de impetuozitatea unei rostiri nouă; atunci rostirea veche se modifică astfel ca să fie cât mai depărtată de cea nouă: în locul lui *fh'* reapare *fk'*, fiindcă cluziva palatală diferă de *i* mai mult decât fricativa palatală. Cazul acesta îl constatăm în 438—442 (Jb. 8. 258). Cum însă *fk'* se aude numai în cuvintele *fk'er, fk'ere, fk'erbe*, în graiul celor neatinşi de şcoală, grupul *fk'* ajunge să fie înlocuit prin mai obişnuitul *sk'*: *sk'er, sk'ere, sk'erbe*. In 273 *fk'* evoluiază mai departe la *ft'*, iar în punctele 274, 303—305 observăm o depalatalizare: *fter*. Această depalatalizare nu se măr-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

gineşte numai la grupul *ft'*, ci ea cuprinde şi pe *t'*, *d'*, încât avem întocmai ca *fter* şi *tei*, *dinte*, *grădină*, pe când de altfel în graiul bănăţean şi în parte şi în cel oltean *t*, *d*, înainte de vocale deschise, progresează la *t'*, *d'*, *ts*, *dz*. Din acest *fter* etc. putem conchide deci că *tei* e numai o formă refăcută din *t'ei*, în urma unei depalatalizări, precum a observat-o Gamillscheg (Oltenische Mundarten p. 64) şi 'n alte locuri. Faptul acesta elucidează şi alte forme. Pentru *dinte*, Weigand atestează în punctele 303—305 forma *dint e*, care se explică mai uşor, dacă admitem că s'a desvoltat din mai vechiul *d'int'e*. Inainte de *i*, *d'* se preface în *d*, fără urmă de palatalizare, pe când înainte de *e* apar pentru *t'e* stadiile de evoluţie *tie* şi *tee*. Din aceeaşi tendinţă retroactivă avem rezultatul *peatră* din *piatră*. In sfârşit amintim că în cea mai mare parte a Banatului, în Serbia şi'n Oltenia, în spre apus de Jiu, e curentă pronunţarea *fer*. Aceasta nu poate fi continuarea neîntreruptă a stadiului mai vechiu *fer*, nediftongat, pentru că avem e închis, care presupune un stadiu premergător *ie*, cu *e* închis, din *ię* (ca în alte limbi romanice). *Fer* < *fier* prezintă deci şi el un caz de depalatalizare, care cuprinde, adevărat, un teritoriu cu mult mai întins decât cel al evoluţiei *t'*, *d'* > *t*, *d*.[5])

In opoziţie cu aceste regiuni care menţin labialele *p*, *b*, stă întreaga parte de est cu Basarabia, Moldova, Muntenia răsăriteană, Valea Oltului în Transilvania şi cursul de sus al Mureşului, unde *p*, *b* dispar, dând deci resultatele *k'atră*, *g'et* şi unde în parte, evoluarea palatalelor continuă apoi cu *t'atră*, *čatră*. Considerând că, după consonantă, *p* dispare chiar şi pe teritoriul lui *pk'atră*, ne putem întrebà de nu cumva şi formele *k'atră* îşi au punctul de plecare din întrebuinţarea lor în frază într'o coherentă legătură cu cuvântul premergător. Legătura cea mai strânsă a substantivului e cea cu o prepoziţie, dintre care

[5]) Aceeaşi depalatalizare (sau monoftongizare, dacă pornim de la stadiul *ie*, nu *ye*) o întâlnim şi în graiul de pe Criş şi Mureş, de unde Weigand (4, 260) atestă formele *fer*, *fără*, şi *peatră*, *petri* (262). Faptul că găsim alăturea *ea* şi *e*, ne îndeamnă să credem că avem o simplificare a stadiului *ie*, poate chiar al lui *ee*. Formele cu *e* se răspândesc tot mai mult în Valea Mureşului, pe când dimpotrivă comunele mai dosite menţin stadiul *fier*, încât găsim curiosul caz, că comuna Şiştaroveţ, care nu e situată pe Mureş şi care deci pronunţă *fier*, cunoaşte totuşi forma *piește*, de sigur pentru că locuitorii de pe lângă râu, care furnisează peştele, pronunţă *peşte*, pe care locuitorii din Şiştaroveţ îl refac în *piește*, fiind că şi lui *fer* al acelora îi corespunde, în graiul lor, *fier*.

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

ce-i drept, cele mai importante ca: *la*, *cu*, *după*, *pe*, *spre*, *către*, *fără* etc. se termină în vocale; cu consonantă se termină doar *din*, *drept*, *subt*, a căror legătură strânsă cu substantivul următor se vădeşte prin formele lor proconsonantice *drep*, *sub*.

Dar numărând într'o direcţie mai extinsă combinaţiile ce rezultă din fonetica sintactică, vom vedea că frecvenţa lor nu ne dă dreptul de a explica formele cu labiala dispărută din poziţia postconsonatică în frază. Nici analogia cu următorul fapt nu contează nimic: Weigand adecă a găsit în teritoriul ardelean care rosteşte *pk'atră*, formele *k'eie*, dar *cu pk'eie* (Jb. 8, 257). Dar în cazul acesta avem a face, tocmai ca şi în *umbġie*, auzit în aceeaşi regiune, cu un sunet intermediar, introdus între labialul *u*, respectiv *m*, şi velara ce urmează.

In schimb se pot face alte observaţii, mai importante. Am văzut că dispariţia unui *p* interconsonantic poate fi împiedecată printr'un sunet palatal precedent. Dacă avem, într'o mare parte a Moldovei, în Dobrogea, Bucovina şi Basarabia *copk'il* alături de *k'atră* (*t'atră*, *čatră*) şi *aripk'* (*aript'*, *aripč*) atunci cauza acestui fenomen trebue să fie vocala labială precedentă. Confirmarea ne-o dă şi *opk'ins'* (opinci) 511 (9, 198) *popk'i* 571 (210), forme, care nu pot fi refăcute după singular, deoarece aici avem pluralul *arik'* dela *aripă*, dar *lupk'* dela *lup*, cf. şi *robġie* 601, *stropk'it* 727. Totuşi pentru 603 ni se dă între „cuvintele normale" *kopk'il*, pe care-l găsim şi în texte: *kopk'ile*, alături însă de *luk'*; iar pentru comuna Stolniceni, Starkey constată: „am avut însuşi prilejul de a observà formele *copk'il*, *lupk'* alături de consecventa apariţie a lui k' iniţial şi medial după vocală deschisă, deci *k'atră*, *k'ičor*, *a lik'i*". In toate celelalte cuvinte, chiar şi după vocale velare, sunetele *k'*, *ġ*, *ń* se aud în Stolniceni fără labială precedentă: *tok'it*, *ok'inč*, *hulug'* „porumbei" (din rut. *holub*), *luńină*. Trebue deci să mai fie o cauză, poate un fel de disimilare: labiala împiedecă urmarea imediată a unei velare şi velopalatale.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

De o importanţă specială e apoi faptul că continuarea evoluţiei lui *k' g'* e foarte răspândită în teritoriul lui *pk'*, dar în teritoriul lui *k'* ea se aţine numai de alungul hotarelor cu regiunea *pk'*. Cum însă desvoltarea lui *pk'* în *pt'* coincide cu cea a lui *k'* în *t'* — şi de fapt unui *t'atră* îi corespunde forma *t'eie*, pe când dimpotrivă în tot largul cuprins al lui *k'atră* se menţine şi

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

forma *k'eie* — rezultă că teritoriul lui *k'atră* a rămas subt raportul limbei mai conservativ şi mai stabil, câtă vreme teritoriul lui *pk'atră* îl vedem evoluând, progresând, trăind. Şi întreagă evoluarea aceasta se explică atunci în următorul chip:

Trecerea de la *pk'* la *k'* e o uşurare a pronunţării. La articularea grupei *pk'* e nevoie de un efort mai mare; poziţiile de articulare ale elementelor *p* şi *k* fiind îndepărtate una de alta, pronunţarea se simplifică printr'un salt peste articularea elementului prim. Simplificări de felul acesta se întâmplă uşor, mai ales când pronunţarea nouă înlocueşte altă pronunţare mai veche. În cazul nostru rostirea *pk'* a pătruns dela nord în spre est în locul lui *pi* şi'n acest nou teritoriu l-a pierdut pe *p*. Confirmarea acestei supoziţii ne-o dă situaţia pe valea Crişului şi a Mureşului. Valea Mureşului aparţine pe de-a întregul teritoriului *piatră;* numai în cursul de jos, la punctele 61, 62, 65, 177 apare *k'atră* şi acest stadiu mai apare şi în sudul văii Crişului, pentru a fi înlocuit apoi parţial chiar şi pe ţărmul stâng, prin *pk'atră*, *pt'atră*, care e apoi singura formă a nordului. Deci *k'* e aici forma intermediară între *pi* şi *pk'*, ceea ce nu poate fi explicat numai prin evoluţia fizologică a sunetelor. Mai contribue apoi alt factor. După cum arată reflexele lui *picior*, călătoria aceasta o face numai *pk'a* (nu şi *pk'i*), căci în chiar amintitul teritoriu al lui *k'atră* apare numai forma *pičor*, nu însă *k'ičor*. Ce-i drept însă, cuvântul acesta nu poate constitui o dovadă absolută cf. p. 12; din nefericire cuvântul *pin* e necunosut în multe locuri şi de aceea Weigand l-a înlocuit prin cuvântul „normal" *vin*, care însă nu e doveditor, fiind că desvoltarea lui *vi* nu coincide în mod desăvârşit cu a lui *pi*. Ori cum însă, dacă considerăm toate cazurile, deci şi pluralele de felul lui *aripi*, avem impresia că *pk'i* călătoreşte mai încet decât *pk'e*, fapt care poate aveà felurite cauze. Explicarea definitivă se va puteà da abia când vom aveà strâns materialul dialectal al tuturor cuvintelor cu *pi*. În general, mai ales dacă vor fi considerate şi pluralele, formele cu *pi* sânt mai numeroase decât cele cu *pie*. Nu ne va surprinde, bine înţeles, faptul că rezultatele nu vor fi totdeauna egale şi că de ex. la punctul 159 vom găsì *pt'atră* alături de *pičor*; tocmai la hotarele duor rostiri astfel de neregularităţi se găsesc mai des.

Şi în cursul de sus al Mureşului apare *k'atră* alături de câteva rămăşiţe de *piatră* şi de o formă *pk'atră* în părtile nor-

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

dice. Dar şi aici sântem într'o regiune de hotar, ceea ce rezultă din următoarele. Zona de miazăzi pronunţă *teiu*, cea de miază-noapte *t'eiu;* la mijlocul amândurora stă 206, 207 cu *tseiu.* Acest *ts* e rezultatul unei articulări de reacţiune care marchează mai puternic deosebirea între rostirea veche (t dental) şi ceea nouă (t palatal). Tot astfel apare şi în Suceava un *ts* între *t'* şi *t*[6]).

Am tratat până aci aproape numai evoluţia lui *petra,* nu însă pe cea a lui *pectus, pectine.* De fapt, în privinţa aceasta, rezultatele lui *pk'* — şi mai rar ale lui *pi* — sânt şi în nordul Dunării diferite, întocmai aşa cum le-am constatat pentru dialectul istroromân. Putem constată anume că *pectus* şi *pectine* coincid, prezentând în totdeauna un pas mai departe în evoluţie faţă de celelalte cuvinte. Astfel în Albeşti şi Domneşti se pronunţă peste tot *k'ept, k'epten,* însă *pk'atră, pk'erd* ş. a. m. I. Popovici dă pentru Munteni: *piatră*: *pt'ept, pt'epten* 42, *piatră: pčept, čepčen* 14, 15, *piatră*: *t'ept, t'epten* 2, 37—40.; numai 16 face abatere cu *pčatră piepčen,* dar găsind aici şi forma *pčept,* e evident că în *piepčen* avem a face cu o disimilare. Pentru Ţara Oaşului Candrea (43) constată: „Cuvintele *piept, pieptene, pieptână* se pronunţă în cele mai multe locuri *t'ept, t'eptene, t'eptână,* iar la Bicsad se aude şi *tsept, tseptine, tseptână,* forme rezultate prin disimilaţie din *pţ'ept (ptsept)* etc.", pe când, dimpotrivă, în toate celelalte forme *p* se mentine. Tot aşa întâlnim în Salaşul de sus, Salaşul de jos şi Nucuşoara: *k'ept, k'epten* alături de *pk'atră*; şi în alte regiuni se găsesc formele acestea, precum şi formele evoluate mai departe *t'ept, t'epten, t'iper,* chiar *tsept, tsepten, tsiper,* alături de nealteratul *piatră* (Densusianu, Graiul din ţara Haţegului 29 ş. u.) Aceeaşi situaţie e în punctele 66, 67, 72—74, 80, 81, 85 din ţinutul Crişului şi Mureşului, unde *pi* şi *č* stau alăturea, apoi *th'ept* la 119, *k'ept* la 150. Pentru 168, 169, 173, 174 Weigand atestează *pk'atră*: *čept, čepten,* pentru 273, 274, aproape de frontiera bulgară, *piatră: t'ept, t'epten;* apoi *piatră: k'ept, k'epten,* pentru Muntenia, în punctele 329, 360, 368, 373, 380, 384, 390, 397, 398, 405-408, 416, 417, 434, 436, 437, 443, 445. In sfârşit mai amintim forma a *ţieptână* Şez, 5, 162 alături de *pk'ei* şi *pk'elcăluţâ* 115 în Glosarul din munţii

[6]) Adevărat că în sud, trecând din Muntenia în Banat, avem evoluţia *t* > t' > *ts*, dar aceasta nu poate avea importanţa unei contradovezi, pentrucă acest *ts* poate să se fi desvoltat altfel. Lucrul ar trebui lămurit printr'o cercetare temeinică a dentalo-palatalelor, ceea ce nu se poate face într'o simplă notă din subsol.

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

Sucevii, apoi *teptanat* Sez 2, 82 din Sabosa în Suceava, într'un text care de altfel nu alterează libialele. Pe cât de explicabilă e dispariţia prin disimilare a primului *p*, în aceste două cuvinte cu *p* la începutul şi la sfârşitul silabei, pe atât de neaşteptată e evoluarea elementului palatal până la stadiul *č* (*piept* > *pčept*) tot din cauza acţiunei disimilatorice. Mai de grabă am puteà presupune o disimilare a lui *p-p* în *t-p*, precum am admis-o mai sus şi pentru dialectul istroromân şi precum o cunoaştem din exemplul tipic slav *topoli* din lat *populus*, şi deci că *k'* s'a născut din *t'* [7]). Supoziţia din urmă e mai grea de admis; dificultatea creşte în faţa faptului că forma *pt'ept* o găsim alături de *piatră*.

Remarcabil e faptul că deosebirea în reflexele lui *petra* şi *pectus* apar peste tot în regiunile unde avem formele *piatrà* alături de *k'atră* sau *pk'atră* alături de *pt'atră*, — cu singura restricţiune că această constatare priveşte numai partea de sud nu şi cea nordică a teritorului în care forma *pt'atră* se mărgineşte cu *piatră*. Cred că din faptul acesta se poate conchide următoarele: Admitem că tustrele cuvintele au evoluat la început la fel. Disimilarea a pricinuit apoi o slăbire a elementului labial, care dispare în urmă definitiv. E evoluţia pe care Candrea a admis-o întocmai pentru formele corespunzătoare din Ţara-Oaşului. Forma nepalatalizată pătrunde, mai în urmă, de sigur şi în urma prestigiului limbei din vechiul Regat, tot mai mult spre nord şi înlocueşte reflexele *pk'atră*, *pt'atră*, *pčatră* cu forma *piatră*, pe când, dimpotrivă, formele disimilate ca *t'ept*, deosebindu-se în mai mare măsură de corespondentele limbii din Ţară, se menţin sau dau naştere formei-compromis: *pt'ept*. Acolo unde aflăm *pt'ept* alături de *pčatră*, forma învecinată *pt'atră* ne arată că expansiunea rostirii *pk'* s'a făcut pe socoteala rostirii *pt'*. Dacă I. Popovici atestează *pt'ept* alături de *piatră*, trebue să ne fie aminte că în imediată apropiere

[7]) Aşa pare a înţelege situaţia Densusianu, care, ce-i drept, consideră numai formele cu *t'*—v. H. L. R. I. şi Graiul Haţegului 31. În acest din urmă loc d-s i continuă, cu tot dreptul: „De ce, cu toate acestea *p* nu este alterat în alte forme ce presintă aceleaşi condiţiuni fonetice (ca *pipăi* ş. a.) şi pentru ce se rosteşte *tsiper*, *tiper* chiar acolo unde nici un alt cuvânt (nici chiar *piept*, *pieptene)* nu apare cu *p* schimbat în *k' t'*, *t* , — iată alte puncte ce rămân nelămurite". — De sigur trebue considerat şi faptul că *pipăi*, ca un cuvânt onomatopeic ce este, ne prezintă reduplicarea silabei în mod obişnuit şi firesc.

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

avem forma *pk'atră*: *k'ept*, încât *pt'ept* poate reprezentă un stadiu mai progresat al lui *pk'ept* (cf. şi punctele 37—40 şi 42, unde *t'* se găseşte şi în *t'ag*, *înt'eg*, *ot'*, etc, pentru *chiag*, *încheg*, *ochiu*). Numai în punctul 2 avem deosebirea *t'ept: k'ag*, *înk'eg*, *ok'* deosebire, a cărei importanţă însă scade cu atât mai vârtos, cu cât aici găsim şi *curet'*, *d'aţă*, *und'iie*, *t'eie* ca forme corespunzăroare lui *curechiu*, *ghiaţă*, *unghie*, *cheie*. Constatarea că în tot cuprinsul teritoriului ce are numai forma *piatră*, nu întâlnim de loc forma *t'ept* sau o formă desvoltată din aceasta, mă determină să cred că disimilarea a început să se producă abia dupăce, prin accentuarea tot mai pronunţată a elementului palatal, labiala începuse să slăbească.

Numai dialectul istroromân, cu *tsåptir*, ar prezentă în privinţa aceasta un caz refractar. Dar teritoriul istroromân e singurul în care *pectus* şi *pectine* nu coincid. Oricât de diferite ar fi părerile despre formele intermediare ale acestor cuvinte (cf. de ex. Puşcariu, l. c. 34), un lucru rămâne cert: această mare deosebire nu poate fi negată şi o vom înţelege numai admiţând că *tsåptir* e un intrus, adecă o formă pătrunsă în istroromână dintr'un teritoriu învecinat, cu *t'eptir-*, pe vremea când Istro-românii se aflau încă la vatra lor străveche.

Şi *picior* e, în parte, un caz special. Deşi *i* e în acest cuvânt secundar, el trebue să se fi născut, subt influenţa palatalei următoare atât de timpuriu, încât putù să aibă asupra labialei premergătoare acelaşi efect ca şi un *i* primar. Dar influenţa acestui *i* a fost sau curmată sau precipitată de palatală la finea silabei: deşi bunăoară în Moldova şi Dobrogea *petra* şi *peciolus* coincid în general, dând formele paralele *pk'atră pk'išor*, *pt'atră pt'išor*, *k'atră k'išor*, aflăm totuşi în punctul 493 *čičor* alături de *k'atră*, ceea ce-i o evidentă asimilare. Sì mai remarcabil e *čičor* în 522, 524, 655 alături de *(p)t'atră* 665, 667 şi *k'atră* 493, 683—687, 680, apoi *tšišor* alături de *t'atră* 522, 524. Şi aici vom fi având a face cu o asimilare faţă de sunetul medial. Dar se găseşte şi cazul invers, un *pi* nealterat faţă de *pt'atră* 91—98, 138, 139, 144, 145, 158, 159 şi *pk'atră* 88, 98, 115. Ori cât de bătător la ochi ar fi acest lucru, şi în cazul acesta vom admite o tendinţă disimilatorie.

In cele precedente n'am făcut nici o distincţie între un *ie*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

şi un *i* următor, întocmai precum şi la dentale influenţa acestor două vocale e socotită egală. Dacă pluralele *aripi*, *lupi* apar în mare parte cu *p* nealterat, în vreme ce *piatră* a evoluat mai departe, trebue să le socotim influenţate de forma singularului. *Pin* a dispărut în cea mai mare parte, dar în cazurile în care a putut fi constatat de Weigand, el coincide aproape totdeauna cu *piatră*, cf. mai ales *pk'in*, *pk'atră* 515, *k'in*, *k'atră* 190—196, 500—505. Reflexele *k'in*, *ptsatră* în punctul 513 prezintă ce-i drept o deosebire, dar ea priveşte evoluţia mai departe, nu însaşi palatizarea. Acelaşi caz e în Albeşti, unde alături de forma *yespe*, *yerme*, se aude ici-colo şi *vyie* alături de *yie* (cf. alte exemple p. 5.) Evident că şi aici *y* se articulează înainte de *i* cu mai puţină energie decât înainte de *e* şi de aceea *v* e mai rezistent. Dacă întâlnim adesea *fh'er* ş. a. alături de *vin*, din cazurile acestea nu putem trage nici o concluzie; un adevărat criteriu ne-ar puteà da numai comparaţia pe de o parte cu *fi*, pe de alta cu *vierme*, dar amândouă acestea cuvinte lipsesc în listele lui Weigand. Întrucât însă materialul poate fi completat din înseşi textele lui Weigand, relevăm că lui *vin* 88 îi corespunde un *fi* pg. 310 şi, invers, lui *yin* 93 un *h'ir* pg. 311, lui *zin* 104 un *trandaşiru* 313.

Pentru *fier* şi *fi* semnalează Weigand diferite reflexe în special în satele Ciangăilor din jurul Bacăului: *fie* devine *ts'ie*, *fi* devine *s'i: tsie*, *tserb*, *tsiară*, *tsiere* dar *s'i*, *s'ire*, *s'ică* (Jahresberich IX, 161), pe când *viţel*, *viţea* apar ca *g'itsăl*, *g'itsa*, şi *vtn* ca *dzin*. Deasemenea în comunele în care *fier* devine *fter*, *sker* ş. a. m. d. (v. p. 6.) şi unde *fir*, *fiică* se menţin, iar *vin*, *vitsăl*, *vitsa* păstrează pe *y*. Dar şi aici situaţia va fi fiind aceeaşi: nu stadiul primordial, ci desvoltarea mai departe e diferită.

In cursul de sus al Oltului, pentu care Puşcariu, depăşind îngustele limite ale „cuvintelor normale“, ne-a dat material cât se poate de complet, constatăm iarăşi că coincidenţa e desăvârşită (Jb. V. 165).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pentru vârsta palatalizării ne lipsesc indicii sigure. Hasdeu, Etymologicum Magnum şi Puşcariu, Rekonstr. au dat atestările cele mai vechi, *hi* alături de *ţi* în documentele de la sfârşitul veacului al XVI-lea şi începutul veacului al XVII-lea, *kiciorul* în loc de *piciorul* din a. 1644, dar abia Dosofteiu întrebuinţează mai adese *hi*, *hier*, *herbinteală*, *hiica*, *trandahirulu*, alături

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

de forme cu *f* în Viaţa şi petrecerea sfinţilor cf. Lacea, Rum. Jahresb. 5, 68 (tot aşa, în Psaltire, întâlnim *hiu* 3, 4, *heru* 2, 42, *hiiu* 2, 52 ş. a. alături de *va fi* 3, 5, *fie* 6, 3, ş. a. fără să putem da de raţiunea acestei deosebiri.) La Dasofteiu mai întâlnim şi *chiepten* în loc de *piepten* V. S. Sept. 1. O formă *lupk'i*, din jumătatea a doua a sec. al XVIII-lea e atestată la Gaster, Chrest. 2, 84, 32. Că palatalizarea datează dinaintea veacului al XVI-lea o dovedesc cele câteva exemple. Faptul că nu e mai adese atestată a căutat să-l lămurească Puşcariu, l. c. Dar lămurirea definitivă a chestiunii va fi posibilă abia când în întreaga literatură veche va fi studiat raportul între limba literară şi cea dialectală.

Mai importantă pentru noi e o constatare a lui Cantemir, relevată de Hasdeu E. M. 2231. În Descriptio Moldaviae cetim: „mulieres quoque moldavae peculiarem a viris pronunciationem habent. Mutant enim syllabas *bi* et *vi* in *gi*, ut *bine: gine*, *vie: gie*; *pi* in *ki: pizma: kizma*, *piatra: kiatra*. *Mi* initiale in *ng* litteram, vix aliis pronunciabilem, ut: mie: ngie etc. Qui semel e viris etiam ei pronunciationi asuetus fuerit, vix ac ne vix quidem ab ea liberari potest, et ceu sorex suo ore semper prodit se nimis diu in matris sinu moratum fuisse, qua de re etiam tales vulgo ficior de baba, filii vetulae, per contemtum dicuntur."

Exact acelaşi lucru îl constatează Stărkey în Muntenia: „Trecerea de la *pi, pi, bi, bi, mi, mi*, la *pk, pki, bg, bgi, mn, mni*, există, după cât am putut constată, în Muntenia, numai în graiul femeilor, dimpotrivă *fi, fi* devenit *(f)h, (f)hi; vi, vi* devenit *(v)y, (v)yi* resp. *g, gi,* e tot una de răspândit între bărbaţi ca şi între femei."

Cât despre dialectele din sudul Dunării, în dialectul aromân palatalizarea e generală: *sk'inare, k'atră, alg'ină, g'ine, h'er, yin, yarme, durn'ire, n'are.*[8]) Până şi elemente slave mai vechi, nu însă cele mai târzii şi nu cele greceşti şi turceşti, palatalizează cf. Densusianu, Hist. l. 307 ş. u. Un stadiu mai progresat, de la *y* la *ġ*, e atestat de Weigand în Aromunen 2, 356 pentru Molovişte şi în Olympovalachen p. 43 pentru Ochrida, apoi de Papahagi s. v. *viu*, pentru Gopeşi, Molovişte şi Albana, iar Mi-

[8]) Aserţiunea: „«Stadiul *mn* există şi'n Aromână» (Rom. Gram. I. § 505) se bază pe forma *tamn'a*, care însă e un cuvânt împrumutat din bulgăreşte, pătruns la Aromâni abia după ce străvechiul *mn'* românesc devenise *n'*.

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

hăileanu cunoaşte în genere numai forma aceasta. De altfel, după câte ştim până acuma, stadiul vechiu se menţine; evoluţia la *č*, *s*, *ts* n'a urmat.

Cu mult mai complicată e situaţia în dialectul megleno român, cum au relevat Densusianu, Hist. l. 235 şi Puşcariu, Rekonstruktion p. 18. Numai f s'a palatalizat în toate cuvintele şi anume aşa fel că reflexul său *h* a amuţit cu totul: *ir* < *filum*, *ic* < *ficus*, *yer* < *ferrum*, *yari* < *fel*. La fel a dispărut la Megleniţi şi turcescul şi neogrecescul *h*, care în aromână se menţine; avem totuşi cazuri speciale ca *kabare*, *aide*: *haide*, *al*: *hal*, *Ristos-Hristos* ş. a. m. d. Tot aşa *vie* a dat *g'e*, *g'a*: *g'armi* < *vermis*, *g'aţă*, precum şi înainte de *io* cu valoarea încă bisilabică: *g'oară* < *viola*. La *vi* stau faţă în faţă: *g'ipt* < *victus*, *g'iu* < *vivus*, împreună cu derivatele lor, apoi *g'aţă*, *g'iire* şi *vorg'esc* (vorbesc) pe de o parte, iar *viňă*, *viţă*, care ar puteà fi forme disimilate, şi *vită*, *vis*, împreună cu derivatele lor, de ceealaltă.

La *m* uzul şovăe între mai vechiul *mn'* şi simplificarea lui în *n'*, dar stadiul din urmă *n'* e pe cale de a învinge: *(m)ńercuri*, *(m)ńare* < *mel*, *(m)ńicură* < *micula*, *căloami* cu pluralul *călońi*, dar *mic*, *mil'a*, *durmire*, cf şi *lamniă* din turc. *lamnia* sau poate dintr'o formă intermediară bulgară cf. pag. 14 nota 8.

In ce-l priveşte pe *b*, avem înainte de *i* numai *al'ibi* plur. de la *alb*, apoi *albiri* şi *albină*, iar în legătură cu *e* numai *zber* şi *bine*. Forma *al'ibi* îşi are analogia în *cui'iţi* de la *culc* şi *mui'iţi* de la *mult*. Avem deci cazul unei palatalizări a lui *l* când e urmat de o consonantă palatală şi apariţia unui *i* între *l* şi consonanta următoare, cf. *suval'kă* < bulg. *suvalka*.

În sfârşit *pie* apare, cu excepţia unui singur caz, totdeauna ca *k'*, iar *pi* apare menţinut: *k'ept*, *k'aptin*, *k'edin*, *k'arsic*, *k'atră*, *prok'*, însă: *pedică*, apoi *spin*, *spic*.

Pentru această situaţie curioasă s'au dat până acuma două explicări. Densusianu H. l. r. 1, 335 zice: „on avait partout, à l'origine, *p*, *f*, *v* etc. et ce n'est que plus tard et par l'influence du macédo-roumain, avec lequel le megl. vint en contact, que *p*, *v*, *f* etc., furent remplacés dans certains mots par les sons palatales". De sigur nu se poate contestà că între dialectele din dreapta Dunării există anumite relaţiuni, mai ales cu privire la tezaurul lexical, relaţiuni rezultate din comunicaţia reciprocă,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

precum e neîndoios şi aceea că multe inovaţiuni fonetice se explică prin împrumut dintr'un dialect învecinat în altul. Acestei concepţii foarte vechi şi întărită prin confirmări nouă, se poate opune o observaţie tot atât de des confirmată prin cercetările mai nouă, că în cea mai apropiată vecinătate aceleaşi fenomene se pot naşte pe căi diferite şi că în locuri diferite se pot repetà evoluţiuni exact identice, cum e cazul coincidenţelor, constatate de chiar Densusianu, între dialectul meglenit şi cel istroromân. Comparând dialectul meglenit cu cel aromân, vedem că rezultatul palatalizării nu e acelaşi. În evoluţia lui *f* dialectul meglenit e mai progresat, dimpotrivă în evoluţia lui *m* mai conservativ. Foarte importantă e forma megl. *al'ibi* alături de ar. *alg'*. Spre a explicà această deosebire ar trebui să admitem că influenţarea dialectului meglenit prin cel aromân datează dintr'o vreme când Aromânii se găseau încă în stadiul *m* şi *b*, dar că influenţa a încetat înainte de ce să atingă toate cuvintele şi că mai târziu, după încetarea oricărei înrâuriri, aromânescul *m* şi *b* au evoluat mai departe. O astfel de supoziţie stă însă în contrazicere cu afirmarea lui Densusianu, care pretinde că influenţa dialectului aromân asupra celui meglenit câştigă teren din ce în ce tocmai în timpurile mai recente: „cette influence semble aujourd'hui s'accentuer de plus en plus. Le temps n'est peut-être pas éloigné où le mgl. s'assimilera complètement au mr. et disparaîtra dans celui-ci“ (p. 336).

Sumar de tot se pronunţă Puşcariu (Rekonstr. 38): „consecventa apariţie a lui *i* pentru grupul *fi* în meglenă e a se explică, probabil, prin deasa întrebuinţare a verbului *a fi*“, — dar cu aceasta nu s'a dat o explicare întregei probleme. Cred că explicarea adevărată e următoarea: Meglena aparţine dialectelor cari palatalizează, dar influenţa factorilor împiedecători a fost mai puternică şi numărul lor a fost mai mare în acest dialect decât aiurea. Prin prefacerea lui *e* în *i* înainte de accent a fost restabilită coincidenţa latină între *videarı* şi *visari*, coincidenţă care dispăruse în regiunile care au *vedeare* în locul latinescului *videre;* a fost firesc dar ca în dialectul meglenit să se stabilească o legătură mai ales între cuvinte ca *vită* şi *viţel*. Acest raport avù drept urmare o asimilare formală sau în felul pe care-l observăm la Dacoromâni şi Aromâni, unde labiala iniţială din *vitellus* fu alterată după *vīta*, — sau în cealaltă direcţie,

BDU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

la Megleniţi, unde, după *vitellus* s'a modelat *vita*. În meglenă e mai pronunţată decât aiurea tendinţa de a da o uniformitate fonetică formelor cari aparţin aceleiaşi categorii flexionare, cf. nu numai *ved — video*, ci şi *veda — videat*, *vin — venio* şi alte cazuri de felul acesta, care s'ar puteà citâ în număr mai mare, dacă am aveà un tablou al flexiunei meglenite. Acest simţ mai pronunţat de uniformitate formală va fi provocat poate şi ataşarea lui *bine* de *bun*. Mai trebue apoi considerate cazurile de disimilare, care explică de ex. forma *vin'ă*, şi la care, de sigur, aparţine şi *pedica*, la care velara următoare va fi împiedecat desvoltarea unei palatale precedente, de aproape înrudită din punctul de vedere al articulării. În alt chip iarăşi trebue explicat *micu* alături de *ńicură;* forma *micu* s'a modelat după *mare*: aceste două cuvinte (*micu-mare*) se întâlnesc prin opoziţie atât de adese, încât se pot influenţà şi'n privinţa formală.

Se pare deci că Megleniţii s'au despărţit de ceilalţi Români pe când palatalizarea labialelor erà la începutul evoluţiunei. Despărţirea aceasta va fi avut drept urmare o întârziere a evoluţiei în aşa fel, că grupa grea de pronunţat *pk'* s'a simplificat în *k*, iar factorii cari stânjeneau evoluţia deveniră tot mai influenţi. Şi mai explicabil ar fi lucrul dacă am puteà dovedì că populaţia meglenită nu erà o masă unitară, ci aparţineà în parte unei regiuni cu tipul *piatră,* sau veneau dintr'o regiune mărginaşă cu aceasta. Cercetări speciale ar puteà lămurì dacă o asemenea supoziţie poate fi sprijinită şi pe argumente de altă natură.

Şi pe Aromâni îi vom considerà în acelaşi fel, ca un grup de timpuriu izolat.[9]) Decât izolarea lor n'a împiedecat ca rezultatul palatalizării labialelor să ne apară unitar. Mişcarea evolutivă e încheiată şi nu mai atinge împrumuturile nouă. Dar şi aici grupele consonantice grele de rostit se simplifică ca în dialectul meglenit şi ca în părţile de est, unde, după cum am arătat, adeseori sânt în joc şi reflexe de ordin secundar.

O altă posibilitate ar fi ca palatalizarea aromână să se fi desvoltat absolut independent de cea dacoromână şi, din motive pe care nu le cunoaştem, să fi evoluat mai curând şi în alt chip decât cea din românească de nord. Din punct de vedere principiar n'am puteà obiectà nimica împotriva acestei concepţii

[9]) Nu mă opresc la teoria istorică a lui Densusianu. După cele arătate de Puşcariu în Zur Rekonstruktion des Urrumänischen, ea nu mai poate fi susţinută.

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

Încheiem cu următoarea observare. Weigand a emis de repetite ori părerea exprimată în urmă şi'n Atlas 28, că „*pi* a putut devenì *k'* printr'un salt în articulare, bazat pe asimilare organică, desvoltare pe care o observăm în aromână şi'n napolitană". Că aromânescul *k'atră* s'a putut naşte din *piatră* în condiţiuni cu totul diferite de cele ale moldoveanului *k'atră*, e o supoziţie pe care n'o putem respinge a limine, căci ştim că rezultate identice din forme primordiale identice pot trece prin stadii intermediare cu totului tot diferite. Ce mă priveşte, sânt însă sceptic faţă de această părere. E adevărat că în întreaga Italie de sud şi'n Sicilia *pl* devine *ky*, deci *kyanta* < *planta*. Textele vechi dau grafia latinizantă *pl* sau grafia *chi*, care corespunde de fapt pronunţării, cf. Ital. Gram. § 188. Stadii intermediare nu sânt atestate. În Italia de nord apare *č*, dar aici cunoaştem şi stadiul premergător, care e *pč* cf. ibid. § 190 şi Salvioni, Rendiconti dell' istituto lombardo II, 35, 916. Putem deci afirmà cu siguranţă că între gen. *čanta* şi lat. *planta* a existat o formă *pčanta*, sau, mai exact, că ordinea stadiilor de evoluţiune e *pl*, *py*, *ph'*, *pk'*, *pt'*, *pč*. Ne întrebăm acum dacă pentru Italia de sud trebue să presupunem altă evoluţie, şi dacă pentru stadiul *pk'* nu trebue să admitem aceeaşi desvoltare care la nord a progresat până la *č*? Formei de la nord *čamar* îi corespunde la sud *kyamari* < *clamare*, adecă, abia dupăce evoluţia a ajuns ultimul stadiu de desvoltare a palatalei a urmat simplificarea grupelor *pk'* în *k'* şi *pč* în *č*.

O dovadă pentru aceasta nu putem da, dar pe cât de firească e evoluţia fiziologică presupusă de mine, pe atât de greu e de motivat un salt în evoluţia palatalizării. Dacă facem abstracţie de la cazuri de asimilare şi disimilare, atunci cel mai cunoscut exemplu de salt fonetic e schimbul dintre *tl* şi *kl*, aşa cum îl avem în lat. vulg. *veclus* < *vetlus*, în surselv. *klavau* „grajd" < *tlavau* < *tabulatum*, în lit. *egle* alături de slav. *jedli* „brad", şi invers, în grödn. *uedl* < *oculus*. Dar în toate cazurile acestea avem de a face cu combinaţia unui sunet dental sau velar cu *l* următor, care şi el poate fi dental sau velar, şi care se apropie deci sau se depărtează de sunetul omorgan sau eteroorgan, — cu un cuvânt, n'avem decât unul dintre acele procese de asimilare sau disimilare, cari sânt la baza aproape a tuturor schimbărilor în rostirea consonantelor. Dimpotrivă *p* nu stă

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49

faţă de *l* într'un astfel de raport, ca să poată fi asimilat sau disimilat. Câtă vreme nu putem da o explicare fiziologică satisfăcătoare pentru evoluţia lui *pl* la *kl* şi câtă vreme din studiul dialectelor vii nu vom cunoaşte cazuri sigure de salturi fonetice nu voiu puteà admite, din punct de vedere principiar, aceste explicări, ci stăruesc a crede că *k'atră* al tuturor regiunilor româneşti s'a născut din *pk'atră*.

Bonn 1921.

W. Meyer-Lübke.

Din perspectiva Dicţionarului.

III

Despre legile fonologice.

1. Generaţia noastră trece astăzi printr'o epocă de revizuire a concepţiilor fundamentale lingvistice. Aproape toţi am început ca adepţi convinşi ai şcoalei »neogramatice« germane şi continuăm metoda strict ştiinţifică a măieştrilor noştri. Totuşi am pierdut credinţa în multe din principiile lor lingvistice. Conflictul acesta apare mai evident când este vorba de »legile fonologice«: pe de o parte simţim că credinţa în „legi fără excepţii" e numai o sinamăgire, pe de altă parte însă continuăm să lucrăm cu ele, simţind că, negându-le, ni se surpă terenul de subt picioare.

Mi se pare deci că nu poate fi de prisos a încercà o conciliare a achiziţiilor generaţiei trecute cu progresele dobândite de ştiinţă în ultimele decenii. Aceasta se poate face fără multă greutate, cu condiţia de a înlocuì spiritul dogmatic al înaintaşilor noştri cu dorinţa contimporanilor de a studià cu toată curiozitatea şi cu tot interesul ştiinţific şi acele fenomene care ameninţă să răstoarne dogmele curente.

Spre scopul acesta va trebuì însă să facem — fără nici o pretenţie de a spune lucruri nouă, ci numai cu dorinţa de a scoate în relief câteva momente caracteristice — per summos apices un scurt **istoric** al chestiunei.

Încă de pe vremea când studiile asupra limbei urmăreau scopuri aproape excluziv practice — în stabilirea de reguli gramaticale — s'a observat că limba e supusă unor transformări

BDD-A14635 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:49